

НА ОБАЛИ – Иво Андрић

Решавали су да ли да препливају реку. То би било други пут тог дана.

Групу нагих, препланулих телеса на песку сачињавали су ђаци сарајевске гимназије, сада на распусту у својој родној вароши на обали Дрине. Сви су били негде између петог и седмог разреда гимназије. По много чему већ младићи у Сарајеву, они су за време распуста, живећи у родитељској кући и на обали родне реке, где су провели детињство, постали опет деца, а у њиховим играма, распрама и поступцима чудно су се преплитали и мешали детињство са дечаштвом и дечаштво са новим појавама младићког доба.

На њиховој, левој, страни реке сунце је већ било зашло. Дани су били краћи. То је био конач летета. А то лето, које је било жарко и сушно, тако да је сагорело не само поврће, воћке и летину него и сена све до високих чаира, сад се одједном окишало и захладнело. Опако лето спалило је у својој ватри и прву, лепшу, половину јесени. Изгледало је као да је прескочен месец септембар. Са стрмих осојних страна леве речне обале већ је наилазила хладовина предвечерја. Младићима се јежила кожа, поред воде која је и усред лета хладна и која је већ до половине у сенци.

Друга, десна, обала била је још цела обасјана; и иначе богатија дрвећем и зеленилом, сад је, у благој светлости поподневног сунца, изгледала свечано и раскошно и привлачила себи купаче са леве обале.

Неки су најпре одбили предлог да се поново прелази на другу страну. У ствари, сви су били уморни од многог пливања и дугог сунчања, изгладнели, а са првом сенком јављала се и жеља за сном. После краћег препирања, без ког се у тим летњим играма не доноси ниједна одлука, ипак су кренули.

Тамнозелена брза вода, прекривена предвечерњом сенком, дочекала их је хладном језом, а матица је заносила та лака, заморена и од купања изгладнела тела. Али они су се отимали и пливали, потцикујући од студени и бацајући погледе пут осветљене обале.

Та друга обала била је поред саме воде гола и кршевита, сва од косо испуцалих и избразданих плоча живца камена. У тим танким пукотинама расте у оскудној наплављеној земљи покоја ретка травка или још ређи цветић, патуљаста жутика или ситан дивљи коранфил с бледуњаво модром и једва приметном анемичном круницом, која чак и мирише понекад, али неким танким и нестварним мирисом, који је више идеја о мирису и само као слутња других предела и снажнијих, друкчијих мириса.

Затим се обала нагло диже, камена бива на њој све мање, оштре и ниске траве све више; а најпослед, из ње почиње да избија најпре жбуње и шикара, а горе, испод друма који је усечен у стрмину, расту високе густе раките и врхови им допиру до самог друма, местимице га и заклањају.

Док су купачи, борећи се са брзом студеном водом и са својим умором, успели да препливају, сунце се још није било спустило на западу, и обала, на коју су један по један искакали, хватајући се грчевито за оштро камење, била је већ у сенци. Сунце је бежало пред њима и изгледало им нестварно и недостижно као фатаморгана.

Последњи је искочио на обалу плавокоси Марко. Слабине су му се видно дизале и спуштале, а очи тражиле сунчано место на обали. Али сунце се било помакло и сад обасјава још само друм у страни.

Тим друмом, као по право затегнутом концу, јуре лака кола у која су упрегнута два белца. На боку је кочијаш са црвеним фесом на глави, а у колима су две или три жене у белим хаљинама. Јављају се и гасну живе боје њихових сунцобрана, шешира, чипака и велова. Ти велови блесну на сунцу, залепршају, па нестану, као да их је ветар однео, а мало доцније се опет укажу, и тако, понављајући увек исту игру, варају очи. На појединим деловима пута зелени вршци ракита заклањају потпуно друм, тако да изгледа као да су кола запливала у зеленило до изнад точкова, заједно с коњима, и плове брзо, а изнад зелених таласа виде се само коњске главе, кочијаш на боку, и жене у светлим и живим бојама, што маме око издалека као шарен цвет лептира.

Дрхтећи и цвокоћући од умора, глади и неке унутрашње језе, Марко је гледао тај приказ док год кола нису испливала из зеленила и изгубила се међу првим градским кућама.

Тада се пренуо, као пробужен, и видео да поред њега стоји један од другова и руга му се опонашајући његово цвокотање: б-б-б-б-!, иако је и сам био сав најежен, усне му помодреле, а очи замућене од многог купања и роњења. Остали су скакутали с ноге на ногу, као у некој црначкој игри, тражећи глатка места на храпавој каменој обали.

Ићи даље за сунцем није имало смисла. Већ су и раките биле захваћене сенком, која је расла и пела се уз стрмину као зрачна поплава. Али ни враћати се није било лако ни пријатно. Тело је болело и подрхтавало од умора, хладна вода је одбијала, а њихова обала, на којој им је остало одело и на којој су им куће, није привлачила ничим новим ни пријатним.

У жељи да побегне од подругљивог друга, Марко је отишао подаље, изнад саме реке, на камену ивице обале; ту је нашао мало глатког места на камену, колико за подланицу, и сео. Лактове је ослонио на колена и лице прекрио длановима.

То су ти предвечерњи сати, то су те мучне и неблагодарне године првих младеначких болова и несналажења тога ђачког нараштаја. Мисли су навирале, без реда, праћене сећањима из детињства и нејасним слутњама још потпуно нејасне будућности. Све је било мрачно и магловито, али добродошло, јер је одлагало тренутак повратка у студену воду и на пуну другу обалу.

Да, она местимично гола, а местимично густим ракићњацима обрасла пешчана обала била је одувек за њега обала жеља и глади. Са својом четвртом годином он је почео да се игра на тој обали, да рије у песку и да се брчка око воде, и увек је сваки дечји поглед и покрет пратила жеља, жеља да се нешто деси што би разбило једноличност предела, сувише добро познатог, и скамењену правилност годишњих доба и људских навика, изненадило, заблеснуло очи, обрадовало новином и лепотом човека. Са годинама, мењао се предмет жеља, али жеље саме расле су и по броју и по снази, а никад се ниједна није испунила, осим у машти или у причањима, од којих је остајао само бол разочарања.

Да, причама се теше и заваривају и његови и сви остали који живе на тој левој, сиротињској, обали. А он зна одавно шта треба мислити о тим причама. Сасвим је мали био кад је од баке слушао прве приче. Он обећа да ће се смирити, лећи и заспати, а бака обећа да ће испричати лепу причу. И какву причу? Не причају они то због деце, него због себе. То он увиђа одавно, а то је, чини му се, слутио и онда.

Бака је причала.

Ту у комшилуку остала, иза неког мутапа, удовица са кућом: пуном деце, а без игде ичег другог. Примакао се Божић, а у ње у кући ничег ни мрсног ни слатког, деца необувена и неодевена. На сам Бадњи дан се расплакала тешко, жалећи се Богу и Божићу на своју судбину. Узајмила је свега толико да је могла купити једну рибу младицу. Кад је рибу распорила, нашла је у њој златан прстен са скупоценим алмазом каменом, однела га у чаршију и добро уновчила, па су имали свега и за Божић и још дуго после тога. То је био божић прст, рекла је бака.

Прича је имала обрнуто дејство. Заморена причањем, бака је закуњала, а дечак се, узбуђен чудним сликама — удовичке сузе, риба, сјајни прстен — још више расанио и будио баку да је пита више и потање о необичном догађају.

И тада, и дуго још после тога, запиткивао је и упорно тражио да му се тачно каже је ли то заистински било тако, када и где, ко је изгубио прстен, како га је риба прогутала и како је дошла баш до удовице. По одговорима је видео да ту није ништа јасно ни сигурно, да старији ни сами не узимају озбиљно своје приче, да има додуше удовица и сирочади, да се нађе и покоја младица, иако су ретке и скупе, али да нема божијег прста ни скупоценог прстена, никад и нигде. А доцније, кад је свршио основну школу и ушао у свет књига, видео је да је њгова сумња била оправдана, да је та прича стара колико и људска немаштина, и да историју о риби и прстену препричава сиротиња свуда, где год је има на свету.

Отуд у њему ова потмула, дубока мржња на приче и бајке и свакојака смешна плетења маште. То треба угасити као смрдљиву лампу, одбацити као недостојно заваривање. Знати истину и причати истину, а истина је да на овој земљи има много лепих ствари, али у другога, а да су он и његови ботати само жељама и бригама. Истина је да и њему утроба гори за лепотом; а та је лепота видљива (и колима се вози!), али недостижна и незадржљива; не да се ухватити, не може се украсти, нема се за шта купити, нити се може од људи отети ни од бога измолити; као привиђење је, нестварно и кратковечно, а драже од свега што је живо, стварно и надхват руке.

Под неумољиви испит истине требало би ставити све, не само причања него и све остало што се сматра стварним и истинитим, а није ни једно ни друго. Шта смо ми, у ствари, ми на овој пешчаној обали? Мој отац и мој стриц се називају трговцима; тако нам се називао и деда, само код њега је то још могло имати неке везе са истином, а код мојих је празна реч без основа и значења. Не, други тргују, раде и зарађују, други живе и уживају живот, а мој отац и мој стриц мисле да су трговци зато што преседе по неколико сати дневно у полупразним магазима, што иду озбиљни и оборене главе улицом и што стално изгледају као да ваљају неку крупну бригу у глави, што се називају домаћини људи, газде и општинари. Мисле да живе, да куће кућу и „подижу” децу, и верују у то као у једну од многих бајки. А како стоји ствар уистини, кад се одбаце веровања и формуле које су одавно изгубиле садржину, и речи, речи, речи, које никад нису казивале много, а које данас не значе ништа? Шта вреди све то у себи и по себи?

Та кућица је наслеђена од мајчиног деде, али као што се наслеђује болест. Никад није била светла ни здрава ни чврста ни лепа. Сад је оронула, постиђена и потиснута новим, савременијим зградама, каквих није било пре осамдесет година кад је она зидана. Истина, мајка се мучи много око одржавања и чишћења те кућице, као што су се и жене из два ранија нараштаја мучиле. Двориште је засађено цвећем без много реда и богатог избора, сиротињски. Цела кућица је бела, окречена од стрехе до темеља, а „сокл” је назначен плавом бојом, невеселом и посном, нестваран „сокл”, сиротињски. Приземни, мали и небојени дрвени доклат и зими и лети је

тако опран да се жути његово дрво, а лоза која га обавија даје му за летљих месеци кратковек и привадан изглед скромног раскоша; та лоза чак рађа и грожђем, али ситним и киселим, сиротињски. Да, кућа је, и наша је, али сиротињска, рђаво заснована, трошна; никад није била лепа, сад је ружна, никад није била здрава ни много весела, сад је то мање него пре. Замишљена је и грађена сиротињски, сиротињски траје и дотрајава. Сиротиња је она, као што су сиротиња њени становници, који мисле да нису сиромаси, јер то нису никад признали ни себи ни другом, и јер нико неће да им то у лице каже. Па и та њихова сиротиња некако као да стари. У првом нараштају она је још добра и уме да пронађе многу сиротињску радост, али с годинама и са развијањем прилика у касабџи, из нараштаја у нараштај, бива све тупља и све сивља и, равнодушна, мири се са својом бедом, коју не сме да назове тим именом, као са трајним стањем, и не помишља на боље.

Радости ту нема, ни покрета ни новине, а живот без тога није живот, него голо постојање, робовање животу.

Како је са кућом, тако је и са храном и оделом. То мало хране тешко се набавља, шкрто дели, манијачки штеди и чува и, на крају, одржава само дах у човеку, али не даје ни снаге ни радости. Он то зна најбоље, јер већ годинама, откако одлази у Сарајево на школу, прави поређења од којих страда његова наивна младићка сујета и расте жеља за богатијим обликом, лепшом бојом и бољом каквоћом.

Да, сви они живе више од своје погрешне представе о животу, него од живота самог. У њиховом животу на овој пешчаној обали има речи и формула и церемонија и мрачне гордости и пустог упорства, али нема ни изненађења ни промене, ни праве радости, ни светлих часова, кад јој се човек потпуно предаје. И нема никога с ким би могао о томе поразговарати, ко би му могао помоћи при решавању питања која последњих година на њега навалјују: зашто је тако, и зашто тога има у другом свету, међу другим људима, и шта би требало радити па да тога буде и овде.

Све се мешало и ковитлало у нагом младићу који је седео као кип непомичан на камену, заборављајући све око себе. И све се претварало у пуне жеље. Не бити го ни преморен ни жељан свега, на каменој обали, у сенци дана који хладни и прелази у сумрак. Не имати изнад себе недоступан пут, са још недоступнијим пролазницима и колима која брзо односе некуд људе и живот и, ваљда, раскош и лепоту, ни испред себе студену, подмуклу и плаховиту реку, ни тамо с друге стране сувише добро познату родитељску кућу у којој чекају само школске књиге и оскудна вечера, без разговора, и немио лежај. Бити друго, и на другачијем месту, међу људима који живе, раде, стичу и имају, на радост себи и другима. Имати нешто од лепоте света, која овако на махове просијава као невиђена, крилата дуга у брзом лету, од тог изобиља које мора негде да постоји, иако се само назире и слуги!

Раскош и лепота! То на овим обалама од камена и песка не ниче и не цвате. О том се машта. Па ипак, у његовом сећању јави се управо у том тренутку нешто што личи на то, слабо и бледо и само издалека, као сновано. Црвена врпца на сивом песку, као неочекиван пламичак или сања чудан цвет. Роза Калина.

Била је ћерка финансијског инспектора Антона Калине. Он је Чех пореклом, али из породице која је понемчена и натурализована у Черновицама, где су му и дада и отац били сопственици познате фабрике пива. Калина је висок и сувоњав човек у зеленкастој униформи са сребрним звездицама и ширитима на тврдом и високом оковратнику, са дугачком никлованом сабљом. То је једино што је светло на њему. Иначе, сав је мрк и постан као да је од коже, суве, грубо штављене службене коже, на којој и очи и уста и бркови изгледају суви и нестварни, као насликани на тој кожи. Покрети су му оштри, изломљени, изглед мрачан и држање гордо.

Госпођа Флора (звана Лола) Калина такође је висока и необично мршава жена. Њен отац, Аурел Копша, био је председник Врховног суда у Черновицама и чувен правник, Румун пореклом, али фанатичан поклоник немачке културе, а мајка из официрске аустријске породице Да Рива-Ритер. Пре много година, као млада девојка, то је била витка лепотица са црним бујним коврџама и ватреним очима Сицилијанке, која је ломила срца мушке младежи из виших черновичких кругова и својим смелостима и фантастичним испадима збуњивала друштво коме је припадала. Тада је овај Антон Калина био у аустријској војсци фенрих, јер је богати фабрикант пива Калина хтео по сваку цену да му син буде официр. Љубав између незрелог Антона Калине и лепе Лоле Ритер, наишавши на друштвене и законске препреке, завршила се једним од оних скандала који у краткој и сређеној аустријској средини избијају с времена на време као експлозија. Млади пар је побегао једне ноћи у Румунију. Тамо их је дочекала оскудица, са гладовањем и разочарањем сваке врсте. На заузимање родитеља, бегунци су се после годину и по вратили са мушким дететом од шест месеци. Официрска каријера Антона Калине била је скршена, и он се изгубио у финансијској граничној стражи, негде у северној Чешкој. Ту се немирна госпођа Калина заплела у тешку љубавну историју са неким младим Чехом, студентом прашког Конзерваторија. Ту им се родила девојчица. Тада је и тај брак, поникао из романтичне љубави, прснуо у комаде, иако се није потпуно распао. Лола је после порођаја тешко оболела и као чудом остала жива. Али из те болести изишла је сасвим друга жена, омршавела, поружнела и мрачна госпођа Калина.

У том скелету некадашње Лоле остале су само крупне очи, али без искре и сјаја, две мрачне рупе кроз које је госпођа Калина гледала свет око себе час злим час тужним погледом бивше лепотице, која нити може у себи и докраја да заборави све што је била, ни да се потпуно и заувек помири са оним што је сада. Чудан, на махове страшан, био је тај поглед који испитивачки, са надом, са молбом, са стрепњом понире у очи сабеседника, испитује, утисак који њено лице оставља. Понекад, кад се жена заборави и за тренутак постане лепа Лола, њен поглед плови мирно, тријумфално, сигуран у себе и лепоту тела коме припада. Али то не

траје дуго, и поглед се замути и поколеба и, замрачен тугом и сумњом, стане опет да пита и тражи потврду да све још није прошло, а затим клоне и прекрије се потамнелим очним капцима као самртним велом. Да, све је прошло, све, и ма како немогућно и невероватно изгледало, трага нема од некадашње лепоте, снаге, сигурности и свежине. И, још горе од тога, има, има тужних остатака који изазивају сажалење, уливају одвратност ономе ко их гледа.

Некако убрзо после тешке брачне драме, Калина је добио авансман за инспектора и премештај чак на аустријско-српску границу, у далеки и непознати Вишеград.

Тако је коректни и отмени брачни пар Калина — у ствари двоје сувих, мрачних и бродоломних људи — дошао у касабу и ту се настанио у лепој белој кући Финансијског инспектората са уређеном баштом и великим воћњаком. Са собом су довели и двоје деце, дечака од четири године и девојчицу која је тек навршила прву. Дечака су, чим је дорастао за школу, послали рођацима у Чешку, а доцније су га уписали у кадетоку школу. (То није ишло лако ни једноставно, због очеве авантуре у младости, али је на крају ипак успело, што је за инспектора Калину значило једини и последњи успех у животу.)

Младић је долазио у Вишеград само о распусту. Био је кракат, мршав и црн, и потпуно личио на оца. Говорио је само немачки, ишао увек сам, јер овде није имао познаника ни другова који би одговарали његовом васпитању и будућем друштвеном положају.

Аустријски официри имају нарочиту, традицијом освештану и васпитањем утврђену гордост коју испољавају према људима „који им нису равни”, а то је деведесет одсто света који их окружује. Они се са људима не односе грубо или са отвореним презиром, него на један нарочит и нарочито презрив и осيون начин пролазе поред њих, као да не постоје или као да су мртве ствари и бесловесна створења. Син инспектора Калине врло је рано стекао ту вештину. Одевен је био у беспрекоран кадетски мундир, а имао је бицикл и пушку птичарку.

Девојчица се звала Роза. Одрасла је и ишла у школу са вишеградском децом. Била је нежна, плава, белопутна. Противно од брата, она се потпуно сродила са нашом децом и касабом. Другог ни другачијег света она није ни познавала. Једино је својим изгледом увек одударала од околине, јер тако плаве косе, тако модрих очију и тако беле, румено захукнуте коже нема у нас и не може да буде.

То господско дете — јер инспектор је у овој касабџи долазио по рангу одмах иза официра — одрасло је са нашом децом, дружило се и играло са мушкарцима више него са девојчицама, не склањајући се од дечака као наше девојчице, него учествујући у њиховим играма и скитњама по јалији, чак и у њиховим свађама и тучама.

Због тога су је опомињали и прекоревали и у школи и код куће, али све то није много помагало. За своје године исувише мирна и прибрана, она је на све око себе гледала хладним погледом својих небески плавих очију, кретала се спокојно и смело, као неприкосновена, међу дивљим и немирним дечама, обезоружавајући их својим ретким, месечинастим осмејком. На њој су увек хаљине јасних и шарених боја. Тако је мајка одева. По цело лето могла се са друма или са моста видети, као светла и јарка тачка међу мрким, обалом раштрканим ликовима дечака, Роза Калина.

Једном је један од дечака грубо насрнуо на њу, али само један и само једном. Била је зима и обала је била залеђена. Деца су се играла, пред напуштеном кланицом на Осојничком потоку. Међу њима је био и Блашко Лекић, рано зрео, плећат и дрзак газдински син. Отац му је газда Софрен Лекић, који је дошао као сељаче у касабу, отпочео посао као скроман воденичар, али се обогатио продајући гладних година брашно по необично високим ценама. Блашко се опкладио с друговима да ће пред свима задићи Розу сукњицу. И учинио је то. За онолико колико траје трен ока, пред очима запрепашћених дечака блеснуло је оно о чему дотад нису мислили: румена стегна у белини господског женског рубља. Изненађена, девојчица се није много бранила, само је нагло побледела, и усне су јој постале бледе и изгубиле се у неприродном бледилу лица, а очи потамнеле и добиле мркозелен, злослутан сјај. Нагло је поправила своју сукњицу, окренула се, и запутила узбрдо кући.

Вратила се носећи обема рукама, као да носи копље, очеву парадну сабљу, која је била дужа од ње.

Дечаки су поигравали на снегу, окупљени око Блашка. Она се примицала полаганом, оборених очију, још увек бледа. Доследан својем подвигу, Блашко је стајао изазивачки. Роза је пришла, полаганом и пажљиво обухватила балчак сабље обема рукама, и онда је одједном, мучки и без замаха, али целом снагом свога тела, ударила дечака врхом сабље посред груди тако да се занео и јекнуо. Сабља у Розиним рукама била је при врху крвава. Крвав је био и снег у који је Блашко сео.

Рана, као што се после видело, није била дубока ни тешка, јер је Блашко имао јелек од јагњеће коже, али то је био догађај у касабџи и скандал у школи. Да није била господско дете, сигурно би Блашков отац предао ствар суду; овако је само Блашкова мајка — која ни иначе није могла да помене свог јединца без сузе у очима и дрхтаја у гласу („четири сестре, а он један, од заклетве!”) — сузним шапатам говорила женама да инспектор Калина има ћерку хајдука. Мпжда би Розу и из школе искључили да није била чија је; овако је ствар окончана тако да су сва деца у школи, и мушка и женска, строго опоменута, а учитељица је замолила инспектора Калину да сам казни своју ћерку. Он је то и обећао, кратко и механички, као ствар разумљиву саму по себи. Међутим, то је било много лакше обећати него извршити. А ево зашто.

У белој и узвиситој кући, окруженој воћњаком, у којој је живео инспектор Калина са породицом, владао је — пакао; један од оних породичних инферна у којима двоје супружника, као осуђеници, избеумљени од мржње, вуку исто уже, свако на своју страну, и тако све више стежу проклети породични чвор који нико не може размрсити, као што се ни њих двоје не могу никад више ни приближити ни раставити. И све је то ограђено и прикривено — као челичним крововима и зидовима — обзирима и конвенцијама једне аустријске чиновничке породице, и законима нераскидљивог и неприкосновеног, у католичкој цркви заувек склопљеног брака.

Тачно је да мушкарци у пићу или жене у наступима сузне искрености могу понекад да испричају неком нешто о мукама таквог несрећног брачног живота, али никад нико од њих не сме, не уме да каже све, јер свако види само своју половину патњу. И због тога се цела истина о таквом једном породичном паклу не може сазнати и сагледати. Свакако, људи са улице, који су годинама гледали инспектора Калину и његову госпођу недељом, кад прави, уредни и свечано одевени, у чохи, свили, перју и сребрним ширитима, изиђу на шетњу, нису могли наслутити ни постојање тога пакла, а камоли његову дубину и страхоту. Једна од његових страхота је и у томе што је тако скровит и тајан. Али што нису наслућивали пролазници, наслутила је врло рано инспекторова ћерка Роза.

Од такве тихе, оштроумне, осетљиве и у себе повучене деце тешко је те ствари сакрити. Јер, ма колико се родитељи трудили да се пред дететом не одају, они се ипак на махове и у наступима гнева и мржње заборављају, или губе из вида да дете поред њих расте и сазрева и другим очима гледа и слуша сада, него што је слушало и гледало лане. Још пре него што је пошла у школу, Роза је наслутила да се између њених родитеља бије стална битка, глува и бескрвна, али ружна и дивљачка битка, а како је време пролазило, она је сагледала и сазнавала и више. А то што својим детињским мозгом није могла да схвати родитељски спор у целини и да разуме узроке неслоге, чинило је ствар само још страшнијом и наказнијом.

Као многи аустријски чиновници у касаби, и инспектор Калина се с годинама све више навикавао на ракију, на добру и подмуклу и за странца нарочито опасну дринску шљивовицу. По дужности, он је морао с јесени и зими, кад се по селима пече ракија, да обилази свој срез и да контролише своје „контролне органе“, који су често подлегали искушењу да, после службеног прегледа, заседну код казана и пију са сељацима. Сваки такав „Bereisung“ (немачки: путовање, обилазак) по киши и блату и планинским стазама доводио је и њега све више у везу са седењем крај топлих казанских ватара, у мирису на жару прженог мяса и задаху шљивове ракије, која за домаћег човека може да буде проклетство, али за странца, који јој се потпуно преда, значи пропаст и лагану, ружну смрт. Инспектор Калина није био од тих. Он је пио, пио доста, и како која година све више, а ипак је умео да одржи неку врсту мере, да сачува спољни изглед и достојанство свога звања и положаја. Али ракија мора да проговори било где и било кад, и као неваљала жена свети се оном који хоће да у њој ужива тајно, а трајно и обилно.

Ракија је у Калинином случају проговарала у његовим породичним сукобима, заштравала их и продубљавала, рушила у човеку све преграде научених обзира. И што се више и боље савлађивао у служби и пред светом, то је више и слободније пуштао маха себи у кућним сукобима и свађама са женом.

Ти тешки, несхватљиво болни родитељски сукоби лежали су код Розе негде између јаве и сна, и аветињски и стварни у исто време. И не сећа се више кад је то било кад је први пут, као тешким сном пробужена, склопљених очију и само напола будна слушала очев и мајчин глас.

- Не вичи, човече, пробудићеш дете!
- Ах, шта ту: дете! Какво дете? Чије дете? *Твоје* дете!
- Молим те да не почињеш опет стару причу и да ме једном оставиш на миру! Иди, лези и испавај се!
- Лези, је ли? Спавај, глупи Калина! Али нисам ја пијан. А коме се спава, тај нека изволи. Дете? Ја имам једно дете, мога сина, а ово...
- Ах, опет!
- Да, опет и опет и опет! То је музикантско, циркусанерско дете, а не моје. Па бар ти то знаш, ваљда мораш да знаш ко је...
- Антоне!
- Ништа „Антоне“! То је између нас давно пречишћено. Шта се ту претвараш? Твој лепо плави музикант указао нам је нарочиту част и оставио ми да храним његово жгебе под својим именом. Добро! Пред светом и законима све је у реду, без скандала. Дете није ништа криво, а ја сам човек од реда, од части. Али зато не морам ваљда у својој кући да ходам на прстима и говорим шапатом.
- Умукни једном!

И тада је настало пригушено натезање, и гласови су се изгубили иза затворених врата, али нејасна вика и тупо, тешко ударање песницом о сто допирали и из гостинске собе.

Најпосле, све се изгубило у оловној сањивости и помешало са снованим мучним призорима.

Никад више није чула да отац и мајка говоре о том за њу неразумљивом, а страшном питању, али се дешавало да ухвати нејасне одломке неке њихове свађе, гневне покрете, зле и презриве речи изговорене повишеним гласом. А све се то одједном прекидало чим би приметили да девојчица слуша. Тако је навикла да послушкује и прати говор и понашање родитеља, и да стрепи и страхује од мржње и сукоба око себе. Често би склопила очи и савила се у углу широког канабета, као да спава, и тако вребала сваки покрет и сваку реч, настојећи да једном разабере шта се то плете између њених родитеља, желећи живо и дубоко да јој не измакне ништа од свађе, ако до ње дође, и још живље и дубље — да до ње не дође.

Довијала се и мучила да сазна и схвати тајну и суштину родитељског спора. Била је недовољно одрасла да сама прозре у њу, а сувише развијена да би могла оца или мајку да пита о том. Никад од њих не би могла тражити објашњења.

Деца несложних родитеља врло често се приклоне једном од њих. Овде то није био случај. Роза се бојала и оца и мајке као једног јединог загонетног, одвратног и опасног створења. Кад би дечија осећања била потпуна и имала одређену садржину, облик и име, могло би се рећи да је мрзела оца, а презирала мајку. Овако, то су била нестална и неједнака таласања неких мучних осећања, у којима је било и затишја и заорава и веселих дана непомућеног задовољства и мирења са родитељима и са целим светом. Али страх од родитеља и њихове нејасне, али несумњиве неслоге није никад потпуно нестајао, него се враћао, пре или после, у чудним и неочекиваним наступима. И кад је већ изгледало да га нестаје и да зараста као рана, он би изненада опет

искрсно. Посве неочекивано, ма где, у потмулој буци циганских воденица, или промуклом крику уплашене вране на јалији, одједном би се јавили родитељски гласови чувени у полусну, очев: гневан и псовачки, и мајчин: зао и нејасан, као пригушено циктање.

Идућег лета, кад јој је брат о распусту дошао у Вишеград, она га је већ сутрадан одвела у дно воћњака, где уз високу ограду расте још виша зова, као да ту има да му покаже нешто тајно и необично. Пришла му је сасвим близу и, подижући очи увис, трудила се да ухвати његов поглед. Тада је, побледевши сва одједном, рекла измењеним гласом:

— Карло, они... се... свађају.

Раскопчане блузе, са обе руке у џеповима белих уских кадетских панталона, висок и раскорачен, он је гледао на њу одозго и подсмешљиво, и говорио на силу блазираним тоном будућег официра.

— Хм! Па шта?

— Али, Карло, ти не знаш, ти не слутиш како они... шта они...

— Гуско, па сви се парови у браку свађају. Па шта?

То је ракао усиљено зрело, извештаченим гласом, мљаскаво као да говори преко неке гњецаве бомбоне у устима.

Више никад није покушала ни с ким да разговара о томе; само се још више повукла у себе. Учила је осредње. Код куће је расејано слушала оно што јој се говорило и од тога извршавала оно што је хтела и колико је хтела. Стварног утицаја нису имали родитељи на њу, ни правог додир са њом, поготову отац. Нихове поклоне и милоште примала је без нарочите радости, а њихове прекоре и опомене без узбуђења. Понекад је постајало просто нелагодно кад би се, уместо сваког одговора на постављено питање, упорно дуго, мало испод ока, загледала оцу или мајци у лице. То њено ћутање и ти њени погледи били су један терет више у кући инспектора Калине.

Поред свих забрана, девојчица се стално дружила с циганском децом из Осојнице, залазила у њихове куће и пела се на дудове по њиховим авлијама. Луњала је поред воде са дечацима, помагала им у хватању рибица и прављењу канала и „рибњака”. Понашала се као друг међу друговима и дечаци су је примали као друга.

Али године су пролазиле, деца су прелазила из разреда у разред, Роза се развијала. Није много крупњала ни расла, али као да се сва равномерно и стално, споро, али приметно пунила неком нарочито фином материјом која је по тежини и каквоћи негде на прелазу румене течности у чисту светлост. Немогуће је било не видети то, а тешко — правити се да не видиш.

Ето, тих се година сећа Марко док седи го, са лицем у длановима, и подрхтава на тврдој стени. Сећа се неприродно јасно, као да је то сећање исто што и ова мучна студен на каменој обали. — Он је био у четвртом разреду, а Роза у трећем. Тада је почео онај немир око Розе. Све су више и све чешће разговарали о њој, и то готово никад сви заједно, него само по двојица међу собом, по страни и стишано. Из тих разговора видело се да на неки нов начин први пут примећују њено присуство, да посвећују пажњу њеним речима и покретима. Од пратиоца и послушног помоћника, она је у њиховим играма постајала мало-помало судија, а њена наклоност — нека врста прећутне награде у свим њиховим препиркама и такмичењима.

Роза је увек иста, непоколебљиво мирна и ћутљива, али у томе је негде невидљиво ситна клица оне крвничке мирноће са којом се одрасле лепотице крећу међу мушкарцима који се за њих отимају.

Међу дечацима се однекуд јавило и све се више шири и устаљује мишљење: да би срећним био сматран онај коме би Роза допустила да је пољуби. Ни сами не знају откуд долази, како изгледа, ни у чему би била та срећа. О пољупцу они не знају ништа до саме речи, коју су чули прислушкујући како момци певају у ноћи, на мосту. То је за њих само нова реч и потпуно нејасна слутња. И та слутња нема ни одређеног облика, ни јасног циља, ни ма какве везе са њиховим правим животом и стварним потребама. Па ипак, та се реч у њиховим разговорима стално понављала и та слутња не престаје да их обилази.

Ко ће пољубити Розу? — питање је изгледало бесмислено и нестварно, нико од њих није му могао ни наслутити смисао, али се непрестано враћало, док једног дана није добило, ма колико то изгледало невероватно, и стваран одговор.

Марков добар друг био је његов вршњакак, неки Ахмо, син Ибрахима кафеције на мосту. Био је ситан, али снажан дечак, црне масти, снежно белих и од природе ретких предњих зуба, жив, окретан, несребичан и увек доброћудно насмејан. На себи је имао отрцане атласне шалваре, излизан фермен и безобличан избледео фес; све наслеђено од старијег брата. У целом изгледу имао је нечег веселог, паметног и стармалог. Сви су у њега имали поверења. Са Марком је делио и једину коцку шећера коју би криомице узео из лимене кутије у очевој кафаници.

Једног дана, почетком кишовитог лета, Ахмо је, важно и озбиљно, зовнуо Марка мало на страну. Ту му је, говорећи тихо и готово пословно, као да се ради о неком колективном закључку, саопштио да је питање пољупца решено. Роза се изјаснила. Жели да је пољуби Марко. Од тог саопштења дечак је осетио као да га је нешто ватрено и шумно, нагло и жестоко подигло увис, а у исти трен уплашио се силно и тог шума и те висине, на којој не уме да се држи, а са које не може да се спусти. Стид и страх били су у њему већи од победничке радости и поноса. Одувек је био стидљив. Још док су били „сасвим мали”, неки другови су

невештим словима исписивали кредом по тарабама: „Јелка воли Драгана”, или „Пајкан ашикује са Саветом”, не знајући, наравно, шта то значи и желећи једино да исмеју и постиде те другове. Он је увек стрепео да му једног дана не искрсне име на тарабама. А сад, оваква понуда! нешто као и подвиг и награда у исто време, као да су те одувек познате ствари са обале, игра и песма, вода и магла, песак и лишће, дан и ноћ, одједном престале да буду расплунуте, безимене и опште, застале у свом равномерном току, добиле одређен вид и стале да се називају Розиним и његовим именом. Лепо и страшно. И више страшно него лепо.

И све се развија чаробњачки брзо, као да је за све то одувек постојао утврђен ритуал и сад га треба само испунити. Ахмо је водио ствар савесно и насмејано, у име свих другова.

Одмах после ручка, кад на обали још нема деце, нашли су се Марко и Ахмо на пешчаном спруду где почиње Велики ракић. Мало после, у даљини се појавила, тачно и неминовно као у бајкама, црвена врпца, једина јарка тачка на сивој обали, цвет у покрету. Полагано се примицала Роза. Ишла је пажљиво, гледајући преда се, увек иста у свом спором ходу и равнодушном држању.

Раките су ту биле старе и високе, а гране су им расле густо и ниско на сивозеленкастим деблима. Деца су морала да се сагну да би ушла дубље у ракићњак. Ахмо је ушао први, између два дебла, као на уске вратнице. За њим је споро и оклевајући Роза, али не на истом месту, него корак-два даље. Тек тада се, сав стрепећи, увукао и Марко.

Ишли су погнути, готово четвороношке. Већ после неколико корака над њима је био сплет густих грана као тешки кров који није пропуштао светлост одозго, а свуда око њих густе масе тврдог, као насликаног ракићиног листа. Чули су једно друго како свако за себе крчи пут кроз шибље и лишће, и примицали се све више. Брзо се нађоше све троје на малој чистини, која је са свих страна била затворена тамним и зеленим зидовима лишћа и стабала. Марко лице у лице према Рози, Ахмо мало подаље од њих. Тешка зелена маса била је изнад њихових глава тако ниско да се никако нису могли исправити. Ситни песак под ногама, влажан и мрк, био је недирнут и као слеђен, са финим вијугама и таласима, како је остао од последње поплаве.

Деца су била збуњена и нема. Било је немогућно дуго стајати тако погнут. Први се спусти Ахмо. Наслонивши се леђима на дебелу ракиту, седео је на својим листовима као терзије на ћепенку. Онда и Роза чучну наред мале чистине, потпуно босански, као Циганке из Осојнице, са рукама скрштеним у крилу. Бојажљиво и неспретно, спусти се и Марко према њој. Тако су чучали без даха и покрета као да у запету замку лове ретку птицу. — Мукло је и глуво, као ван света, или на сумрачном улаз у нови свет. Ваздух је густ и влажан. Осећа се врло слаб и танак дах речне воде испод оштрог и тешког мириса раките. Тишина је потпуна. Време се не осећа и не разазнаје. Све троје ћуте, непомици. Само то да су се одвојили од обале и ушли у овај густиш и ову тишину, да су невиђени и одвојени, било је довољно и значило је то што треба да значи. Само то да је пристала да учини ово, мењало је не само односе између њих него и све око њих.

Тада Марко споро и несигурно подиже поглед. Као да се неприметно приближила, иако се није с места помакла, девојчица је била ту, пред њим. Мало тело било је једнако згрчено у чучњу. Руке скрштене и изгубљене у крилу. Очи оборене, а на очним капцима лаке сиве сенке. Колена готово састављена, а преко њих руб светломодре сукњице, коју Роза не повлачи стидљиво и брижно наниже, као што то у свакој прилици раде наше девојчице. А испод тога стешњени голи листови и међу њима сенка. И Роза је, чини му се, сва у неком очекивању, али оно није непријатно и мучно као што је његово.

Дечаков поглед крену даље и сусрете се са Ахминим сјајним погледом, који је био пун нестрпљења и храбрења. Његов добри друг је стезао усне и неким чудним покретом подбратка показивао му на девојчицу, као да говори: „Приђи, будало!”

И он је пришао. Не одмах, него постепено, очекујући да и она учини неки покрет према њему. Али девојчица је била непомици, само су јој очни капци трептали, тако да се на махове указивао кратак блесак њених великих модрих очију, које су имале сјај и богатство непознатог драгог камеља.

Под притиском Ахминог погледа, са мутном свешћу о оном ради чега су дошли и што треба да се изврши, ма како изгледало тешко и немогућно, дечак приближи своје лице њеном десном образу, који је остао непомици. Образ је био хладан, румен, исперутан, и чинио му се шири од сваке пољане; ни мириса ни топлине, само и ту дах воде и пуне речне обале, помешан са оштрим мирисом раките, познатим и обичним као живот.

То је то: пољубити? Да, али у томе нема ништа од оног што је та реч крила у себи у разговорима између њега и Ахме, кад су се споразумевали о састанку у ракићама. А било је много којечега другог и незгодног. Осећа свој нос као сметњу, усне одрвенеле, неће да га слушају. Њена коса, плава, тврда и оштра као од металних жица, голица му очи, а он не сме и не може да је уклони, јер и не зна да има руке. А она, као за инат, нит се миче нити шта говори, нит га привлачи нит одбија.

Пусто и суво, као што је све на обали, и помало нелагодно, стидно. Или то није прави пољубац, пољубац из песама и нејасних слутњи, или можда пољупци не дају оно што у песамама и слутњама обећавају? Откуд да он то зна?

Још је два пута примакнуо усне томе образу, али никако да плане оно чудо које пољупци из разговора треба да донесу. А девојчица се не миче и време пролази споро. Осећа у ушима неку страшну хуку; и стално се пита: шта сада треба радити?

У забуни и недоумици, он баци поред тога страшног, хладног образа очајан поглед према Ахми. Ахме није било. Трепну у неверици, али друга заиста није било. Изгубио се нечујно, док се он мученички трудио да склопљених очију, устрептала срца и страшним шумом испуњеног слуха оствари то што се зове пољубац.

Дигли су се у исти мах обоје и повијајући главе под ниским гранама, без речи и додира, кренули натраг на обалу, и опет свако својим путем. Чули су једно друго по шуштању лишћа и пуцкетању грања, али све слабије, јер су се у ходу све више одвајали и удаљавали једно од другог, док се нису потпуно раздвојили.

Тако су се и заувек изгубили. Јер ту је био и крај детињског сна о пољупцу. Дечаџи су већ после неколико дана измишљали нове и другачије игре на обали и подвиге по околини. Ложење велике ватре на брегу, која би привукла пажњу целе вароши, а која је, захвативши борову шуму, узбудила свет, мобилисала ватрогасце и направила велику штету. Или испитивање једне пећине недалеко од града, у којој је један од дечака сломио обе ноге. А затим је дошао одлазак у Сарајево и ступање у први разред гимназије.

Кад се идућег лета Марко са друговима вратио кући, Роза више није била ту. Завршила је основну школу и послали су је рођацима у Чешку, одакле никад више није долазила родитељској кући, ни о празницима ни о распустима. Отада је прошло шест година. Дечаџи су одлазили у Сарајево и враћали се сваког лета на одмор, а о Рози није нико ни мислио ни говорио. Тек овог лета јавила се у касабџи нејасна вест да је Роза Калина, којој је било тек нешто више од петнаест година, починила тамо у Чешкој нешто што не ваља, да је побегла у свет са неким уметником. Нико не зна са каквим то уметником, ни како, ни зашто. Тек, нешто недозвољено и необично. Али и то је одмах заборављено. Гимназистима који су се сада купали на обали избледела је заувек у сећању Роза Калина, заједно са оном њиховом првом, смешном и детињском слутњом о пољупцу. Још само овако у предвечерњем часу, иза склопљених очних капака притиснутих хладним длановима, може да искрсне нешто од тога у виду сиве пешчане обале са једином црвеном тачком која лута по њој као пламичак.

Одједном се та пешчана обала у самом дну његовог вида заљуља заједно са својом једином светлом тачком, полете некуд увис и изгуби се у белом блеску, као предео на платну кад се нагло прекине филмска трака. — Не јак, али оштар ударац пренуо је Марка и развејао одједном сва маштања и све слике. Један од другова био је пришао нечујно и ударио га мокрим дланом по голим повијеним леђима. Марко је скочио. И сад стоји, грубо пробуђен, на ивици камене обале. Око њега у полукругу коло другова, који су се привукли нечујно и који сада вичу и поигравају, а коловођа је Блашко Лекић, који га је и пробудио ударцем и који се сада смеје и довикује му:

— Устај, плачко!

— Плачко ти је онај твој Софрен брашњави! – одговорио је неочекивано бесно и грубо као да је одавно спремао тај одговор.

Више није било ни студени од поподневне сенке ни дрхтавице од помисли на хладну воду. Студен га је прожела до сржи; сав се претворио у студен, и више је није осећао ни дрхтао од ње. Гневно је окренуо леђа свима, дигао руке увис и главачке скочио у тамномодру брзу воду испод стене. Као да се спасава у њој.

Вода је била оштрија и хладнија него што се могло замислити; било је болније од сваког предвиђања. Али чим је изронио, младић уклони оштрим покретом косу са очију и стаде да плива ка другој обали. Чуо је како за њим скачу и остали и како поцикују од хладне воде, али није окретао главе, него је измахивао све јаче и брже, и све више измицао. Није осећао своје тело ни знао своје име. Видео је како се противна обала примиче и бива јаснија, и у томе је налазио нове снаге. Само пливати! Испливати из хладне воде и окренути леђа свему, и маштањима о оном што је било, и чега нема, и што би требало да буде, и овој обали и овом животу. Пливати и испливати!